

KÖNYVISMERTETÉS.

Báró Jósika Miklós 1794—1865. Irta Dr. Dézsi Lajos. (Magyar Történeti Életrajzok XXXII. évf.) Budapest, Athenaeum-ny. 1916. A M. Tört. Társulat kiadása. Nagy 8-r. 451 l. Bolti ára 16 kor.

Irodalmunk sok nevezetes alakjáról (Balassa, Pázmány, Szenczi Molnár, Zrinyi, Rimay, Gvadányi, Ányos, Batsányi, Kölcsey, Eötvös) a legrészletesebb jellemzést a Magyar Történelmi Társulat jóvoltából bírjuk. E kiváló írók közül a Pázmány-, Zrinyi-, Eötvös-féle nagy államférfiak emlékének megörökítése persze történetírásunk legelső kötelességei és legsajátosabb feladatai közé tartozik, s az ilyen életrajzok kiadásában Történelmi Társulatunk legfőbb szempontja bizonyára nem az irodalomtörténet ügyének teendő szolgálata, noha ez sem marad el soha. Vannak azonban a *M. Tört. Életrajzok* kötetei közt szép számmal olyanok is, melyeknek megírásában vagy kiadásában az *Életrajzok* szerkesztőinek az a bölcs meggyőződése látszik érvényesülni, hogy történetírásunk virágzó tudománya akkor is hivatását teljesíti, mikor a szó legfontosabb értelmében vett segéd-tudományként támogatására siet az irodalomtörténetnek, melyhez testvéri szálak fűzik mindenhol, de Magyarországon még inkább, mint másutt. Ilyenkor a témát *mi* szolgáltadjuk, a módszert a történetírás, a siker és a haszon pedig közös javunkra válik. Igaz, hogy a két tudomány útja nem minden pontjában párhuzamos egymással, ezért az irodalom egy-egy alakjának pályája csak bizonyos tapintatos megalkuvás esetén tud kellőképen beilleszkedni a *M. Tört. Életrajzok* sorozatába, s ezt a szükségszerű megalkuvást a kizárólagos irodalomtörténeti szempont hajlandó nyűgnek is érezni. Czéloz erre a legújabb kötet szerzője is — a vállalat jelenlegi szerkesztője — az előző végén (erre alább még visszatérünk), s döntését ebben az esetben elvileg nem kifogásoljuk már csak azért sem, mert az újabb irodalomtörténet rendkívül nagyra tudja becsülni a történeti kutatás módszerével kideríthető adatokat, melyek kitűnően beválnak nemcsak a háttér megrajzolásánál, hanem az írói egyéniség legkényesebb szálainak nyomozása alkalmával is.

Különben is regényirodalmunk nagyérdemű megalapítójával kapcsolatban épen egy kritikai életrajz hiányát éreztük mind ez ideig leg-sajnosabban. Költészete iránt irodalomtörténetíróink részéről — kivált újabb időben — meglehetősen érdeklődés nyilvánult, egyetlen nagyobb-

szabású életrajzát, a Szaák Lujzáét (1891) azonban már régen elavultnak és fogyatékosnak kellett tekintenünk. Már pedig az aesthetikai vizsgálódás sem érzi biztosnak maga alatt a talajt addig, míg kimerítő tudományos életrajzra nem támaszkodhatik. Dézsi munkáját ezért bizonyára mindnyájan hézagpótló, szükséges könyvként üdvözöljük. A thema is eléggé megérettnek látszik arra, hogy a történetíró feszélyezettség nélkül foghasson a vizsgálathoz. Elmondhatjuk, hogy Jósika alakja és működése — a szónak nem épen örvendetes értelmében is — immár a történelemé. Műveit alig olvassa a mai közönség, s a kik róla írnak, azokat is rendszerint valami külső alkalom szólaltatja meg: születésének századik vagy halálának ötvenedik évfordulója, összes műveinek új kiadása. Dézsinél is megvan ez a bevallott alkalmiság (egyetemi előadásai során jutott el Jósikáig), de ez nála valami kegyeletes transzylvanismusban olvad fel, s így rokonszenves belső okká válik.

A jó történetíró buzgalomával és nagy készüllettel fogott munkához szerzőnk. Saját szavai szerint (8. l.) hosszú névsor lenne, ha mindazok neveit felsorolná, a kiknek segítségét egy vagy más tekintetben igénybe vette. Legnagyobb jelentőségű eredményt köszönhet mindenestre levéltári kutatásának, melynek szükségességéről eleve meg volt győződve. Báró Jósika Sámuel főrendiházi elnök (a regényíró unokájának, J. Irénnek, férje) szívesen adott engedélyt a család hitbizományi gazdag levéltárának felhasználására. A M. T. Akadémia kéziratárában is van másfélszáz kiadatlan Jósika-levél. Talán azt a 99 levelet kivéve, melyeket Jósika Wesselényihez írogatott, és a melyek a 247. lap jegyzet-rovata szerint Kardos Samu birtokában vannak: mondhatni, hogy minden hozzáférhető forrást megkeresett, a mitől csak valami útbaigazítást remélhetett. Széleskörű, lelkiismeretes kutatása egy-két pontra nézve meddő maradt ugyan (hiába kereste pl. a Kállay Erzsébet menyasszonykori leveleit, vagy Jósika *Naplóját*), de általában igen eredményesnek mondható.

Jósika életének első (az írói fellépést megelőző) felére vonatkozólag az életrajzíró főteendője: óvatos és fáradságos ellenőrzéssel megrostálni s a kritika mérlegére vetni a készen kínálkozó gazdag forrásmunkának: Jósika *Emlékiratának* anyagát. Dézsi különösen rátermett erre a nem könnyű és nem hálás, de immár halaszthatatlanná vált feladatra. A hogy mindjárt legelő a Jósika-család eredetét és leszármazását tisztázza: ezt lelkiismeretesebb gondnal nem lehetett volna elvégezni. Mind itt, mind Jósika diák- és katona-éveinek tárgyalásánál a legaprólékosabbnak látszó körülményekre vonatkozólag sem riad vissza a vesződséges utánjárástól, hogy így állításai megbízhatóságára lehetőleg semmi árnyék se essék. Nemcsak rámutat Jósika *Emlékiratának* egyes (pl. időrendi) pontatlanságaira, hanem széleskörű kutatással igyekszik a hézagokat is kitölteni. Ebbeli buzgóságában oly sok adatot gyűjt össze és oly sok irányból, hogy véleményünk szerint néha talán sok is a jóból. Mikor pl. azt adja tudunkra, hogy regényírónk előtt senki sem foglalkozott a Jósika-családban irodalommal, mindjárt közli is egész terjedelmében Jósika Imrénnek egy 1774-ből való latin poétai kísérletét, csupán annak feltűntetésére, hogy ez »nincs ellenmondásban« előbbi kijelentésével (12. l.

jegyz.); petit-betűkkel is csaknem egész lapot foglal el annak a latin alkalmi verszetnek ismertetése (60—61. l. jegyz.), melyet valami öreg Gál Mózes a Napoleon és Mária Lujza házasságára írt; ezt Dézsi maga is »költői szempontból teljesen értéktelen curiositas«-nak mondja, mégis közli, mert Gál ezt a verset a Jósika — apjának ajánlotta! Levéltári adattal világít rá szerzőnk, hogy az a tordai ház, melyben regényírónk született, melyik telken épülhetett, melyik utczában, kitől vette meg Jósika Imre és mikor, hát az előbbi tulajdonos megint kitől és mennyiért (24. l. jegyz.); továbbá pl. azt, hogy az 1809-iki erdélyi magyar nemesi felkelő seregben hány ezredes, őrnagy, ezredorvos, számtiszt, szíjgyártó, tisztiszolga, ló stb. volt (58. l. jegyz.); azonkívül közöl hosszú gyászjelentéseket, végrendeleteket stb. A dűskálkodó anyagközlés e módja első tekintetre mintha Dézsi hivatali elődjének, néhai Széchy Károlynak, dolgozó-módjára emlékeztetne, a ki szintén buzgó munkatársa volt a *M. Tört. Életrajzoknak*. Ezt a hasonlóságot azonban egy lényeges körülmény módosítja. Míg ugyanis Széchy a felkutatott rengeteg adathalmazt lehetőleg mindet a fő szövegben igyekszik elhelyezni és színesen kényelmes stílusával előadását még terjengősebbé teszi: Dézsi a vonal fölött nem mond többet a szükségesnél, s csak a jegyzetek halmozásával lép túl a kellő mértéken; az ő jegyzetei nem pusztá utalások és lapszám-megjelölések, hanem — együtt véve — a főszövegnek érdekesség dolgában csaknem versenytársai, s azért kell kifogásolnunk, mert a főszöveg folyamatos olvasásától lépten-nyomon épügy elcsábítanak bennünket, mint a hogy a mű írása közben elcsábították a szerzőt az életrajznak adattárral való kibővítésére. Egyébként épen e gazdag jegyzetek bizonyítják legmeggyőzőbben, mily rengeteg nyersanyag leparolásából sűrűsödött össze a voltaképeni életrajz, s az utóbbinak egyik-másik mondatát szerzőnk akárhányszor az egymással ellenkezni látszó adatok türelmes egyeztetgetésének gyümölcszeként adja készen elénk. (Lásd pl. Jósika katonává lételének időpontját: 62. l., vagy a *Csehek Magyarországon* cz. regény themájának megszületését: 220. l.) A fentebb kifogásolt túlságos jegyzet-bőség tehát voltaképen szerzőnk legfőbb erényének, a történetírói gondos akribéiának kinövése, annak az építkező-állványnak maradványa, melyre a kész mű épületének már felesleges támaszkodnia.

A széleskörű kutatás adatainak birtokában szerzőnk biztos alapra építi műve főanyagát: egy hosszú és változatos emberi élet fejlődésének feltárását, a fordulópontok okszerű megértését. Az apa egyéniségében és nevelési elveiben, a korán elhalt anya helyett a nagyanya derűs környezetében, a különféle gyermekkori vidékekhez fűződő hagyományokban jónagyan és eredményesen keresi Jósika egypár leglényegesebb jellemvonásának kútfejét. A kolozsvári diák-évek beható ismertetése is kiemeli azokat az okokat, melyek az első nagy fordulópontot, Jósika katonává lételét eredményezték: az öröklött hajlamot, a lyceumi kemény szalmazsákot és szigorú életrendet, a Kolozsváron át-meg átvonuló csapatokat, az erdélyi felkelő sereg szemléjét, Miksa királyi herceg látogatását a convictusban, az egyik házi nevelőnek és egy francia fogoly kertésznek meséit — íme ennyi ok összehatásából vezet le Dézsi egy-egy fontosabb

elhatározást. A hétévi katonáskodás elbeszélése folyamán szintén kellő figyelmet fordít azokra a mozzanatokra is, melyek Jósika írói egyéniségének későbbi kifejlődésében érvényesültek; ilyenek tirolai utazása, olaszországi olvasmányai és kirándulásai, bátor szereplése 1814. febr. 8-án a Mincio melletti (pozzolói) csatában, franciaországi (párizsi) útja, különösen pedig bécsi élményei. Ezután következik Jósika életének legproblematikusabb fordulója. Bécsben megismerkedik Kállay Erzsébettel, beleszeret és rövid idő múlva nőül veszi, hogy azután hosszú éveken át vezekeljen elhamarkodott választásáért. Nagyon fontosak itt azok a levelek, melyeket Jósika szerelmes udvarló korában irogatott későbbi feleségéhez; ezeket a leveleket is a Jósika-család hitbizományi levéltárában lelte meg Dézsi s tartalmuk alapján a Jósika és Kállay Lizi szerelmi viszonyának fejlődésében néhány örök emberi vonást nagy sikerrel világít meg. Megismerkedünk a leánynyal és ennek szüleivel, de egyúttal azokkal a jellembeli ellentétekkel is, melyek az 1818. júl. 15-én megkötött házassági frigyre mintegy előre árnyékot vetnek. Mondhatni, hogy Dézsi adatai teljesen tisztázzák az eddig meglehetősen homályos ügyet; meggyőző tárgyilagossággal állapítja meg szerzőnk, hogy a fiatal asszony »akarata lágy és könnyen befolyásolható, jelleme tetszés szerint alakítható lett volna, részben Jósika hibája, ha ezt idejében megtenni elmulasztotta«; de azután a mindinkább szerencsétlen fordulatot vevő körülmények legteljesebb részvétünket szerzik meg a szenvedő Jósika számára. Dézsi itt hasonló tárgyilagossággal mutat rá Jósikáné makacosságára (198. l. jegyz.), sőt histériájára (194., 219. l.), Jósika megkínzott kedélyére, melyet 1847 aug. 25-én végre megnyugtat új házassága B. Podmaniczky Juliával. Jósika anyagi helyzetéről is szabatos képet nyerünk. Következik 1848—49., Jósika tagsága a Honv. Bizottmányban és a kegyelmi bíróságnál, majd menekülése a hazából. Az utolsó (V.) könyv a száműzetés másfél évtizedét ismerteti. Itt veszi nagy hasznát Dézsi annak a mintegy 150 kiadatlan levélnek, melyeket Jósika a kíváncsorolt Fejérváry Miklóshoz irogatott Amerikába, Davenportba. De nemcsak ezeket aknázza ki, hanem minden felhasználható forrást, a szakmunkák komoly köteteitől a szurduki Jósika-könyvtár *Gordiusi csomó* cz. regénypéldányába ragasztott német újságcikkig (331. l. jegyz.).

Az egyes életszakok kidolgozása közt a külső arányosság megvan úgy a hogy, de a belső kevésbbé. Míg ugyanis a két (sőt három) első könyvben a háttérrel szépen el tudja a szerző mélyíteni s ez által a főalakot kidomborítani, addig a két utolsó könyv nélkülözi a perspektívát, s a főalak rajza elmosódottá válik. Észrevehető, hogy Dézsi történetírói szemléletke biztosabb a tőle messzebb eső adatok áttekintésében (vagy talán a Jósika *Emlékiratának* félbenmaradását sínyli meg könyvünk második felében a rajz plastikája?); a IV—V. könyvben szereplő Jósika és a szerző közt mintha nem volna meg az ú. n. tisztalátás távolsága. Pl. a szabadságharczról szóló rész feltűnően szintelen; Dézsi történetírói tapintatának meg kellett volna találnia a módját, hogy — részben a Fejérváryhoz küldött későbbi levelek alapján is — rávilágítson Jósika nem publikált, de talán annál őszintébb nézeteire

a szabadságharcz néhány vezető emberéről; így emberileg közelebb hozta volna Jósikát az olvasóhoz. A száműzetésben élő Jósika idegeskedéséről s általában Jósika hiúságáról is átallja Dézsi olyan nyíltan kimondani a valót, mint pl. Weber Artúr. Úgy látszik, a thema időbeli közelsége mégis csak feszélyezőbb a történetíróra nézve, mint előzetesen gondolnók.

E nagyszabású munka életrajzi része tehát igen becses és sok újat tartalmaz. Szólnunk kell még az irodalomtörténeti, illetőleg aesthetikai szempontról, melyet amattól csak mi választunk el most ily mereven; Dézsi a kettőt összeolvasztja. Az életrajzi részzel azért foglalkoztunk sokkal részletesebben, mert ezt tartjuk a munka sikerültebb részének. A Jósika irodalmi munkásságáról szóló rész époly hatalmas készüléssel van megírva, mint az életrajz, mégsem tölti el olyan megalégedéssel az olvasót, mint emez. Nem az a baj, hogy — az előszó szerint — Dézsi rövidebben méltatja Jósika műveit, mint tervezte; elvégre a 394 lapra terjedő műben mintegy 130 lapot, tehát az egész könyvnek épen harmad-részét foglalja el ez a méltatás, és ennyivel megérhetnénk. Hanem azt sajnáljuk, hogy az összefoglaló méltatásnak és az oly igen fontos lélektani szempontoknak alig jut néhány lap a könyv végén, elfoglalja előlük a helyet harmincznyolcz regénynek és húsz novellának rövidebb-hosszabb tartalmi kivonata. Minden művet külön megbeszél a szerző, az egykorú véleményekről híven tájékoztat, de épen mert mindegyikre külön sort kerít, egyikről sem adhat kimerítő, szép, vagy eszmeébresztő tanulmányt, kénytelen lapidáris stílusban megtenni észrevételeit, s nem kerülheti ki az ismétléseket (pl. a romantikus regény sablonos elemeit hány helyen meg kell rónia!) Ha az ilyen tárgyalási mód velejár a történeti (életrajzi) szemponttal,¹ akkor a szerzőnek elvileg talán igaza van, de az eredmény akkor sem felel meg jelen esetben az ő nagy tudásának és szorgalmának. Ha már az aesthetikai szempont területét szűkebbre szabta (lásd az előszót), miért nem inkább a tartalmi kivonatokat mellőzte a helyszűke miatt s miért nem ezek elmaradását mentette ki az előszóban — annál inkább, mert ily kivonatokra tudományos mű úgy sem szorul reá. Szinyvei Ferencz könyve után meg épen felmentettnek érezhette volna magát a szerző az említett tárgyalási mód alól. Különbem mi — ismétljük — nem azt rosszaljuk, a mi Dézsi könyvében benne van, hanem azt sajnáljuk, a mi kiszorult belőle. Az irodalomtörténeti beállítás inkább az első regények tárgyalásánál volna helyén, mint a könyv legvégén, de ott is, a hol van, kissé szűkszávu. Fáy András *Béltékynő*zának, mint első társadalmi regényünknek kérdését néhány sorban nem ártott volna tisztázni, már csak azért is, mert Jósika a regényírói elsőség dolgában féltékenykedett a »Szutyogfalviak írójára«; azt is hiánynak érezzük, hogy Gaál József *Szirmay Ilonája*, ez a kevéssel az *Abafi előtt* megjelent ügyes és első magyar történeti regény meg sincs említve. Kemény Zs. és Jósika barátságáról beszél ugyan szerzőnk (253., 255—256. l.),

¹ Hogy azonban még a *Tört. Életrajzok* keretében is lehet olyan életrajzot adni, mely a költő teljes irodalomtörténeti, sőt aesthetikai méltatását is nyújtja, azt Ferenczi Zoltán *Éötvöse* és Császár Elemér *Anyosa* bizonyítják.

de a két író tehetsége közti igen tanulságos viszonyról — mely a történeti regény leglényegesebb elméleti kérdéseire is világot vetne — talán három mondatot találunk, ezeket sem egy helyen; pedig Papp Ferencz beható tanulmányban foglalkozott ezzel a kérdéssel. Különben e sorok írójánál senki sincs jobban meggyőződve arról, hogy Dézsi Lajos a Jósikára vonatkozó egész irodalmat és összes szempontokat kitűnően ismeri, de épen ezért sajnálatos, hogy műve kikerülhetetlen terjedelmi korlátainak nem a kevésbbé fontos szempontok estek áldozatul. Egyébiránt az életrajzi rész nagy szabatosága még ide is jótékonyan hat; pl. a Jósika regényeiben és novelláiban felismerhető valóságos élményekre és életből ellesett alakokra nagyon sokszor sikerül rámutatnia (28., 29., 38., 159., 180., 190., 222., 238., 241., 258., 306., 326., 340., 354., 355., 368., 369. l.) E szempont tekintetében segítségére volt Weber Artúr tanulmánya.

A könyv végén függelékül 18 levél van közölve az ú. n. Jósika-emlékalumból.

ZSIGMOND FERENCZ.

Dr. Radnai Oszkár: Arany János nőalakjai. Budapest, Benkő Gyula, 1917. 8-r. 254 l.

Ha e könyv legfőbb jó tulajdonságát ki akarjuk emelni, akkor elsősorban arra a szerető gondra kell utalnunk, a melylyel a szerző tárgyába elmerült s azt lehető teljességében feldolgozta. Arany János összes nőalakjaival foglalkozik: a nagy költeményekben a mellékesekkel is, a kisebb költeményekben előfordulókkal mind külön-külön. *Rozgonyi Piroska, Anikó, Örzse, Erzsébet, Mária, Johanna, Jodovna* a Toldi-trilógiából, *Krimhilda, Gyöngyvér, Mikolt* a hun eposzból, aztán *Széchy Mária, Pekri Anna, Armida, Katalin, Dundi*, a kisebb költemények közül: *Ibolya*, A Jóka ördögének *Juditja*, majd a Bolond Istók nőalakjai, a töredékül maradt költeményekből *Bay Anna, Édua, Ogmánd leánya* vonulnak így el sorra szemünk előtt. Külön fejezet tárgya *A nő Arany kisebb epikai költeményeiben*, a hol főként a balladák nőiről esik szó.

A könyv két bevezető fejezettel indul meg: *A nő Arany életében és költészetében* és *A nő Arany lírájában*. Ezekben általánosságban vázolja, milyennek fogja fel költőnk a nőt. Arany eszménye a kötelességet teljesítő nő: a hűséges hitves, a jó anya, a szerelmes leány, a ragaszkodó gyermek. A nőt nem emeli bálványnyá, de a mindennapi élet szennyébe sem engedi süllyedni. »Nem vágni, bírni készítő az alak,« mondja egyszer. A vágytársnak ez a megkülönböztetése az élettárstól fejezi ki leghívebben Arany magas erkölcsi felfogását a nőről. Az élet prózájába vigyen a nő eszményt, de eszményiségét vértelmezze józansággal. A szépségnek azt a boszorkányos hatalmát, mely mindenkit, a ki közelebe ér, örvénybe sodor, nem ismeri Arany. Adelheidok, mint Goethéné, ő nála nincsenek. Vörösmarty Etelkéjének áhitatot keltő szépségét, a nemtőt, a tündért, Hajna ábrándos szépségét is hiába keressük nőiben. Épügy nem ismerik a sentimentalismust sem. Mélyenérzők, de nem érzel-

gősök. Csak érzékeiknek élő, értük szenvedő, tehetetlenül siránkozó lelki betegeket Arany nem rajzol. Feltűnőbb már nőiben a vallásosságnak csaknem teljes hiánya. Rozgonyi Piroskán kívül, a ki esküvője nehéz óráiban fohászzkodással gyűjti össze lelki erejét, csak Erzsébet mutatkozik vallásosnak. De ép ez a »mutatkozás« annyira a vakbuzgóság különöségeivel történik, hogy félreismerhetetlen a költő szatírja, a ki Erzsébet vallásosságával léhaságot fest a képmutató köntösben. Ebben puritánsága s nyilván korának vallási rationalismusa is vezette. A női lélek mélységei Arany költészetében a szerelem convulsióiban nyilatkoznak, akár szűzies szerelem, akár bűnös vágyódás az, akár üdv, akár boldogtalanság fakad nyomában.

A szerző ítéleteiről, megállapításairól általában azt mondhatjuk, hogy azok többnyire helyesek, józanok, ha nem is eredetiek, vagy épen újak. A pszichológiai elemzést úgy végzi, hogy a költemény tartalmának egyes mozzanatait nyomán emeli ki az illető alak jellemvonásait. A kép így is teljes, de mégis művészibb eljárás volna, ha fejtegetve maga mintegy előttünk újra alkotná az egyes jellemeket.

Kifogásaink közül említsük meg elsősorban azt a merevséget, amelylyel a tragikumról szóló közkeletű tételt alkalmazza. E tanítást sokszor támadták, főleg a tragikum állítólagos megnyugtató véghatását illetőleg. Ha Radnait olvassuk, igazat kell adnunk a támadóknak. Szerinte Ágnes asszony bűnéért méltán lakol, s bűnhődése nyomában nem kél részvét, mert hisz szeretőjét felbujtotta férje megölésére, a felbujtás pedig a tett elkövetésénél is súlyosabb elbírálás alá esik. Ne legyünk szigorúbb bírák a bűntető bíráknál, kiket szintén meghatott Ágnes ifjúsága, szépsége, naiv mentegőzése! »Szánalommal néznek ő rá, egy se mérges vagy mogorva.« Aztán a költeményből nem is tűnik ki, hogy Ágnes felbujtó lett volna. Ő csak tudott a dologról és eltűntette a bűnjelet, a véres lepedőt. Rozgonyi Piroskáról is rosszul esik olvasnunk, hogy ő tulajdonképen daczosságának veszi el méltó büntetését. »Dacztól bódult, érzéketlen. Önerzete túlteng s ezért lakolni fog. Sajnálni fogjuk, de sorsában megnyugszunk. Piroskát bájában megkedveltük, balsorsában részvéttel vagyunk, bosszújában elhagyjuk.« Nem, nem hagyjuk el! Ilyen finom szövevényű lélek elemzésére finomabb eszközök kellett volna, mint a milyenekkel a szerző rendelkezik. Kund Abigél és Bárczi Benő jellemzése sem sikerült. Benő öngyilkosága Radnai szerint »egy betegesen érzelmős ifjú éretlen virtuskodása«, Abigél szeszélye ellenben »a női léleknek természetes, bájos kacérsága«. A katasztrópháért tehát egyedül Benő a felelős, Abigél ártatlanul esik az örület martalékául, csupán, mert »a külső és belső ingereknek akkora tömege rohanja meg váratlanul idegzetét, mely túlhaladja annak rugalmasságát«.

Leggyengébb oldala azonban a műnek stílusa. Bőbeszédű, terjengő, sok szóval keveset mondó mindig. Szerzőnk ízlése szerfelett fogyatékos; képeket bőven használ, de keresetteket, ritkán odaillőket; szinte kirírnak onnan, a hol festeniök kellene, vagy hangulatot ébreszteniök. Néhány példa: »A kiben a szenvedélyek nem a naftaláng lobbanásával vetik fel lángüstöküket, hanem tömör fajsúlyukban a lélek mélyére szállanak, ott a gyémántköszörös ráspolyára van szükség, hogy a briliáns állandó kemény

tüzét löveljék (46). Kőtekedő káromlását Ilda kivédi s gyűlölete hegyes karmait belemélyíti Gyöngyvér lelke vékonyába (180). A nibelungi Krimhilda a raffaeli gobelinek pazar színgazdagságát mutatja (165). Az Utolsó magyar dissonans érzések sokszólamú bacchanáliájának utözengése (120). A Jóka ördögének Juditja kellemetlen lehellete a népéletnek (110). A Rózsa és Ibolya meséjének bonyodalmából valóságos feminista lég-áramlat csap ki (106). A képmutogatóban a XIX. század verismusa a marczangoló nyomor karmai közé taszítja az apai átoktól sujtottat (63). A Daliás Idők úgy viszonylik Toldi Szerelméhez, mint Carlo Dolce színömlengése Michel Angelo formafenségéhez (245).«

Az idegen nevek, szók helyesírása is kellemetlenül lep meg olykor bennünket. Így többször Göethe. *Schakespeare* (Előszó és 40), *plainair* (111), *deus ex machena* (133). Rosszul írja Gyöngyösi nevét is (-ss-), Ibsent pedig svéd költőnek tartja.

Mindazáltal nem esünk abba a túlzásba, hogy e gyengéi miatt művét értéktelennek mondjuk. Arany jubileumi esztendejében ez a könyv is hozzá fog járulni legnagyobb költőnk szélesebbkörű és teljesebb ismeretéhez. Főleg az iskola veheti jó hasznát. Maga a szerző mondja, hogy elérte célját, ha könyve »például hat és sikeresebb követésre talál«.

ZLINSZKY ALADÁR.

Mikszáth Kálmán élete és művei. Az összes művek bibliográfiájával. Írta dr. Rubinyi Mózes. Budapest. Révai Testvérek, 1917. 129 l.

Mikszáth Kálmán nevének nemcsak aranypénzszerű, hanem egyenesen valami varázslatosan bűbajos csengése van a magyar fül számára. Mi ennek a nyitja, s hogyan fejlődött az író, míg nem ezt elérte, erre igyekszik megfelelni immár a harmadik Mikszáth-életrajz. A kiről szól, az tudvalevőleg élete végső hónapjaiban, mintha érezte volna már biztos közelségét ahhoz az állapothoz, melyben leszakad rólunk minden kendőzés, megragadóan mély, feltáró nyilatkozatokat tett magáról magánbeszélgetések során is, a nyilvánosság előtt is. A számomra jutottak közül azt tartom a legfontosabbnak, melyet művészete leglényegéről tett. »Írásaimban legfőbbképen a megfigyelés teljességére törekedtem« — így mondotta körülbelül, s azt hiszem, e szavaiban ide is adta az ő kincs-ládájának — az *egyik* kulcsát. De csak kettő nyitja egészen. A másik ott keresendő, hogy mikép tudott ez a katexochen nem mesemondó, hanem jellemző művész, annyira életelevné válni, annyira felébe kerülni minden száraz, fásasztó unalmasságnak, mely oly megkörnyékező veszedelmük az analytikus íróknak? Nemcsak előadása bűbájával, az élőhang közvetlenségén, a gondolatritmus minden zengésével megszólaló stílje által. Még csak az ő sajátos humora révén sem, melyet Rubinyi úgy fejez ki, hogy »hajt bennünket az optimizmus napos partjai felé.« De hiszen ott vannak melancholikus, tragikus hangnemű alkotásai, így a hírnévalapító *Jó palócok* s a hatalmas zárókő, *A fekete város*; aztán a szatirikusak, melyekben az előtér aranyfátyla mögött villámok cikáznak, így *A gavallérok*, *A Noszty fiú* és ezeket époly életeleve-

neknek érezzük, mint az ő tipikus hangnemében irottakat. Élnek pedig ezek, miként Mikszáthnak a kezdő évek kísérleteit leszámítva, összes alkotásai, legalább is nekünk, magyaroknak, fajunk elmúlásáig, azért, mert el vannak árasztva, akár vidám, akár komor alakok a szereplők, írójuk csudálatosan dús, elfogyhatlan és el nem illanó kedélyi életével, mely mint valami oxygen-léggör veszi körül őket és benyomul, mint a nehezült keblek megkönnyítője, az olvasó lelkébe is. A kedélyi életnek ez a gazdagsága úgy conserválja Mikszáth műveit a halhatatlanság számára, hogy ez éltető elem tekintetében csak egy párja van irodalmunkban: Petőfi. A másik, a mit Mikszáthra gondolva, nem szabad felednünk, hogy pályája utolsó regényében egy nagy felszárnyalással, kifejlődéssel végződik, s hogy ez a mű épen nem az előzők jellegének megisméltése, inkább visszanyúl a kezdőkor melancholiájához és mint hatalmas tragikai kompozíció, valami Ödipus-tragédia áll a sor végén. *A fekete város* értékét fölismerte a koszorúzó akadémikus bíráló, de kellő arányú méltatásával adós még kritikánk.

Rubinyi könyvében e két fő problema bizony mostohán van elintézve. Egyrészt sokkal inkább egyszínűnek látja Mikszáth művészetét, semhogy e generalisálás folytán értéke és hatása legmélyéig juthatna; másrészt fejlődése is addig érdeklí jobban, a míg külső adatokhoz, életpálya-mozzanatokhoz tudja azt csatolni, s a jelzett végső kifejlődésre való utalás még csak fel sem dereng könyvében. Sőt mintha Mikszáth egész munkásságából a kezdő évek összegyűjtetlenül hátramaradt írásai érdekelnék a legjobban, pedig ezeknek inkább az általános tanulságuk a becses, mint a cikkek egyenkint. E vonzódása érthető, hiszen tudvalevőleg jórészt az ő kutatásai nyomán állott össze a Mikszáth hátrahagyott írásainak 18 kötete a Révaiak kiadásában. Aztán ki is vont belőlük egy oly tanulságot, mely szerintünk legfőbb érdeme könyvének. Rátalált nevezetesen bennük lényeges mivoltuk szerint nem egyre azon alakok közül, kikkel a későbbi, kifejlett költő is játszatja meséit. Amaz első, s természetesen még primitivebb előfordulásukban szorosan kapcsolódnak az író életviszonyaihoz, s e derék észrevevésben kapjuk a főmagyarázatát a Mikszáth-alakok realitásának, a mit ő maga említett nyilatkozatában egész programja élére helyezett. Ez alakok sem irodalmi hatásoknak nem utánképzései, sem nem fantasztikus elképzelések, hanem íme, a valóság talajából sarjadt, kortárs-alakok voltak eredetileg az író életében. De azért e fölötte becses tanulságot nyújtó anyag nál egészében mégis többet időz el a kelleténél; mintha csak kiadóirábeszélésre azoknak a posthumus köteteknek a közönség előtt való energikus beajánlását kellett volna vállalnia. Pedig a dolognak vannak veszélyei is a nagyközönség irányában. A nagyon is a fejlődés szempontjából tekintendő írások a nem helyes felfogású »tisztelet olvasót« esetleg kiábrándíthatják az ő »még jobban megismerendő« kedvenc írójából.

Nagy fogyatkozása szerintünk a könyvnek, hogy a míg Mikszáth alakjaival derekasan foglalkozik, genesisükre rávilágít (kár, hogy nem nagyobb teljességgel), addig ez alakokkal végigküzdetett meséket nem

vizsgálja közelebről, s ez egész körből mindössze a visszatérő motívumok érdeklik. Még kevésbé adja az egyes művek méltatását, úgy-hogy könyve egészében inkább természetrajzi osztályozáshoz hasonlatos, semmint esztetikai vizsgálódáshoz. E feladat alól a bevezető lapokon bizonyos fölényességgel úgy vonja ki magát, hogy azt a tartalom-elmondással azonosítja, a miről persze felesleges vitázni, mivel az a kellő eljárás mellett nem más, mint a mű összbnyomásának és értékének elintézése. Hogy e legszorosabb értelemben esztetikai eljárás nem lehet független a mesére vonatkozástól, arra épen a Rubinyi könyve is nyújt klasszikus bizonyosságot. Azon a helyen, a hol Mikszáthnak *A fekete kakas* című művét méltatja, bizony szinte feleslegeskedő bőséggel adja elő — a tartalmát.

Közelebb lépve most már a könyv anyagához, ez esetben is elmondhatjuk, hogy sok minden van benne, a mi nem beleváló, és sok minden hiányzik belőle, a minek föltétlenül benne kellene lennie. Mi szükség pl. polemizáló ismertetését kapunk benne a Bergson komikum-elméletének, mire való a Mikszáth-tal egyívású és utána következett írók közül a vele némiképp kapcsolatba hozhatókat rendre jellemezgetni, s hozzá — a mi ily sommás eljárásnál rendes — ép annyi ellentmondást, mint helyeslést keltő módon? Anekdotái is (pl. Mikszáth szegedi korából) jórészt feleslegesek és hosszadalmasok. Viszont meg kell állapítanunk, még pedig a mű legnagyobb fogyatkozásával, hogy a Mikszáthra vonatkozó mind külső, mind belső adatoknak nem rendelkezik azzal a dúsz anyagával, melyet a jubiláris hónapok összehordtak, sőt — szinte bajos elhinni — felhasználatlanul hagyta még a költő azon időtájt tett saját nyilatkozásait is, köztük olyanokat, melyek helyettesíthetetlenül világítanak be lelke fenekéig. Megelégedett a kényelmes forrásokkal, a melyek a megjelenésükig felkutatott anyagot összehordva nyújtották, s ezt — igen derék bibliographikus kutatásain kívül — legfeljebb a költő hozzátartozóitól nyert értesülésekkel egészítette ki, a mi bizony labilis módszer, mert álljon bár az ily értesítések jóhiszemősége minden kritika fölött, pontosságuk esetleg még mindig bizonyítandó. Rubinyival is megesezt így például, hogy — nyilván ily értesülés alapján — egyenesen okmányi bizonyítékkal ellenkezik. Mikszáth származásáról azt írja, hogy »a magyar népség egy különös kis csoportja adta őt, a palóctság« (8. l.) és »a falu, melyben született . . . csendes palóc falu« (9—10. l.). Pedig költőnk kétségtelenül csakis anyai részen volt magyar származású. Simon János, a nógrádi főlevéltárnok, az Egyetértés 1910 június 24. számába írt *Mikszáth Kálmán származása* cz. cikkében mondja, hogy Mikszáth előtte azon év márczius 8-án »úgy nyilatkozott, hogy elődei, mint oláh eredetűek («Mikeszása»), a hagyomány szerint a Mayláthokkal jöttek ki valamikor Erdélyből Magyarországra«. Az apai ág aztán, elkerülve Felső-Magyarországra, a hol a XVIII. században, mint luteránus papi familia szerepel, nyilván a mennyit magyarosodott, épen annyit tótosodott is. A költő apja egyébként hiteles nyilatkozatok szerint »teljesen jól beszélt magyarul«. És abban is igaza van Simonnak, hogy Mikszáth »szláv falusi környezetből kiindulva lett a nagy palóczzá

s vált egyik legmagyarabb írónkká« — hiszen Szklabonya (Mikszáthfalva) még ma is tisztára tót falu. Mikszáthot színmagyarrá, s még inkább színmagyar íróvá nem is a szomszéd palócságtól vett hatás ihlette, e folyamat tökéletessé csak szegedi korszakában vált. A könyv e helyére szépen odailllett volna annak megemlézése, hogy Mikszáth szülőföldét, nevezetesen azt a helyet, a hol keresztelték (Nagykürtös), Kazinczy Ferencz írta le először irodalmunkban, útirajzaiban épen idillikus jellegét emelve ki annak a tájnak. Mikszáth rimaszombati diákságának nem ismeri azt a kedves adatát, melyet maga közölt jubileumakor a kassai Kazinczy-körrel, ekképen: »A legelső irodalmi elismerés is, a mely ért, Kazinczy nevével volt összekötve. Mint rimaszombati diák, az ötödik osztályban az ő munkáit nyertem pályadíjúl irodalmi zsöngéimmal.« Pontatlan a selmeczi diákévekkel kapcsolatban az az adata, hogy az ottani önképzőköri *Érdemkönyv*be Petőfi egy verset írt be, mert bizony kettőt. A fennmaradt tartalomjegyzék szerint a másodiknak *A költő keserve* volt a címe, valami derék kéziratgyűjtő téphette ki az idők folyamán. Ha nem szánta volna a fáradságot, hogy a selmeczi evangélikus lyceumban Mikszáth tanulmányai után kutasson, rájött volna, hogy az az ember, a kit majd Tisza Kálmán a legokosabb fejek egyikének fog tartani a magyar glóbuson, mint felsőbb osztályos diák, nem tudom már melyik esztendőben, megbukott — a matematikából. Az ilyet most már minden tapintatlanság nélkül meg lehet mondani. Aranyt például ki nézi azért kisebbnek, hogy megírta magáról:

... iskolában rettenté a sok

A + b, nagy $\sqrt{\quad}$ a dült ~-asok.

A hol valami megbővítő adatot talál, azt szinte tüntetően túlbecsüli. Így pl. tudvalevő, hogy Mikszáthnak első megjelent dolgozata *A labancz neje* című víg ballada volt, az *Igazmondó* 1869. évi 50. számában. Ezt különben, ha jól emlékszem, Szinnyi Józseftől tudjuk valamennyien. Ezt az adatot Rubinyi csak egy jegyzetben, pontosság nélkül említi meg (12. l.), ellenben rátalálván a *Szabad Egyház* 1869. decz. 31. számában, tehát későbből Mikszáthnak az élczről és bőkről szóló, tárczában megjelent elmefuttatására, siet megállapítani, hogy ettől »áthévíti az ifjú író lelkét az első tárczacikk megjelenésének kéjes öröme«, mintha t. i. már akkor sejtette volna, hogy mint feuilletonista lesz majd klasszikus. Pedig hát, a mi előbb volt, mégis csak előbb volt, s az ilyenféle örömnön csak egyszer szokás átesni. Aztán egy eredeti vers mégis csak büszkébbé teszi az ifjút egy értekezésnél; s mint sejtette még akkor a költő, minek fog kialakulni, főkép ha tekintetbe vesszük, hogy akkori írásai közül versei bizony szebbek prózájánál, főkép *A légyott* című (1877), melyre való rámutatás épen Rubinyi érdeme. A Mikszáth házasságára vonatkozó adatai nagyjában helyesek ugyan, de rájuk fér azért a kiegészítés, helyesbítés, főkép az egész kis regény magyarozatát illetőleg. A Selmeczbányai Hirlap 1910 július 31-iki számából megtudhatta volna, hogy Mikszáth első, 1873 tavaszán kötött házasságának

tanúja a völegény részéről Wagner Lajos belvárosi réaliskolai tanár, Mikszáth osztálytársa volt, ki mint nyug. igazgató halt meg, a menyasszony részéről pedig nagybátyja, Kovács Lőrincz, miniszteri osztálytanácsos. Nem tudom, minek alapján teszi Mikszáthnak nevével való másodszeri összekelése idejét az én dátumommal (1883 január 1.) szemben 1882 december 31-re. Az eltérés csekély ugyan, de okirati bizonyossággal szemben ennek sincs helye. Nem is szokás Szilveszterkor lakodalmat tartani. A naivsáig szentimentális és elfogadhatlan azonban, a hogy az írónak első házassága utáni válását magyarázni próbálja. Azért, hogy egy író boldoguljon, nem szokott tőle elvárni a felesége, legfeljebb, ha az író maga is akarja. Mikszáth azonban nem akarta, a felesége sem, de nyilván akarta a rokonság, mely egyenesen az asszony érdekében vélte cselekedni, ha őt az akkor zöld ágra vergődni sehogy sem tudó Mikszáth-tól elszakítja. Így tartják ezt Nógrádban, és ennek csakugyan megvan a teljes belső valószínűsége.

Mellőzi Rubinyi annak kiemelését, milyen jelentősége volt Mikszáthra a megyei élet szemlélésének, de nem látja igazán a szegedi korszakét sem. Mikszáth ugyanis nemcsak szegedieknek mondott alakjait vette abból a milieuból, de nem kis mértékben palóczait is, úgy, hogy azokat a tisztai metropolisban megvigyázott színmagyar alakokat szépen áthelyezte a görbe höní környezetbe. Gyönyörűen meg van ez mondva jubiláris nyilatkozásai egyik remekében, melyet a szegedi Dugonics-Társaság körében tett. Ebből persze *A Mikszáth-jubileum története* című, lelkiismeretlenül összetákoltt füzet csak pár soros utalást nyújt (31. l.). A beszéd eredeti szövegéből idézzük: »Szegedet írtam harmincz év óta... Itt szedtem fel az anyagot, a mely munkáimat képezi... Hol Szegedet viszem át álmaimban Mikszáthfalvára, hol Mikszáthfalvát Szegedre és összefoly a két szülőföld egy darabba.«

Derék érdeme Rubinyinak, hogy Mikszáthnak a *Nógrádi Lapok*-ban megjelent írásait rendre megismerte. De általán túlbecsüli őket, azt mondva pl. hogy Mikszáth már akkor *sub specie aeternitatis* írt azokról a kisvárosi figurákról. Van azokban az írásokban még elég sok a fotografálásból, kifigurázásból, s ez nem is lehet másként. Kár, hogy a Mikszáthra vonatkozó bizalmasabb vonások során nem említi dolgozó módját. A jeles író saját szavai szerint oly módon jött bele az írásba, hogy úgy képzelte el feladatát, mintha *egy bizonyos* oly embernek mesélne, a kinek igen ad a tetszésére, a kivel szeret eldiskurálni. Már gyarmati korában volt egy ilyen embere (valami névtelen nevet mondott), Szegeden pedig Enyedi Lukács, úgy hogy, a mikor ez meghalt, csüggedtségét ezekbe a szavakba öntötte: »Nincs már Enyedi Lukács, kinek írjak ezentúl!« Későbbi dolgozó módja, a műnek többszörös élőszóbeli elmondás által való csiszolása leírása előtt, közismeretes. A Mikszáth kedvenc íróiról szóló helyen nem találjuk a Csehov nevét. Erről szószerint mondotta: »Ezzel szemben elfogult vagyok, valósággal szerelmes belé, minden dolgát csak szeretni tudom.« Dickens-rajongását így fejezte ki: »Szeretném tudni az egész életét, hogy mit csinált annak mindenik napján.« Az is említésre méltó ebben a körben, hogy Mikszáth nem

ézelmes, megindult történeteit szerette legjobban, mint a maga *olvasója*, hanem a komikai vidámság erejétől duzzadókat. »Ha igazán kedvemre valót akarok olvasni magamtól, sohasem nyúlok a *Jó palócok*-hoz, meg a többi szomorúságokhoz, hanem előveszem a *Grisics hitelbe vett bort az Óreg szekér, fakó hámból*.« (Tudvalevőleg a belgrádi udvar kifigurázása.)

Az *Alakjai és motívumai* cz. fejezetben, mely legjobb része a könyvnek, túlzóknak találjuk azon kijelentéseit, hogy Mikszáthban »a jellemző elnyomja a mesemondót« (39. l.), mert ilyet csak a Jókai-val méltánytalanul szembeállítás mondathat; továbbá hogy »motívumainak is megvan állandó inventariuma, melyhez élte alkonyán már alig adott valamit« (u. o.), mert az utolsó regényében bizonyosan alaposan adott. E helyen kapjuk egy feltétlenül túlbecsülő emlegetését a Jókai-életrajznak is, mely szerinte »hosszú időkre mintája marad a jellemző művészet magyar irodalmának« (45.). E szavak igen helytelen oldaláról dicsérik meg azt a munkát, mert benne minden művészi szépsége mellett is egyrészt Jókainak legigazibb tettei, vagyis művei, egyáltalán nincsenek jellemezve, másrészt egyéni alakja mondhatni valami kegyetlen bravúrral van szinte elejétől végig elszomorító genre-figurának beállítva, úgyhogy egészében épen nem jó szolgálat a Jókai emlékének.

A Mikszáth humoráról és stílusáról írt fejezetben helytelenül alkalmazza Mikszáthra, a mit az Jókairól írt ismert dicsőítő versében. Hogy találnók meg pl. Mikszáthban annak kifejezését »a mint pusztáinkon viharrá nő a szél?« A pathetikus hangnem, mely Jókai művészetének oly erőssége, melyben annyiszor remekelt, hiányzik Mikszáth registereiből. És mintha Jókai igazi jelentőségét egy kissé szem elől tévesztené, Péterfynek róla való nyilatkozatait mind készpénznek venné Rubinyi azokon a helyeken, a hol Mikszáthot hozzá méri.

A Mikszáth elődeiről és utódairól írt fejezethez is sok szó fér. Így például nem tudjuk, mi jusson »a modern hirlapi tárcza *atyja*« nálunk Ágai Adolf (72.); inkább tán csak egyik művelője. Helytelen formája a kiemelésnek Peteleinél, hogy »még fogja foglalkoztatni a magyar irodalomnak és fejlődésének munkásait« (76.), mert minden valamire való író fogja, s emberileg megnyugtató irodalomtörténetünk úgyis csak akkor lesz, ha megfelelő munkaerejű és ítélőképességű ember összes *értékes* íróink hagyatékát s a rájuk vonatkozó nézeteket revideálta. Szerzőnek tetszik az az agyba-főbe dicsérés, melylyel Móricz Zsigmondot pajtásai illetik, Mikszáthnál nagyobbnak hirdetik: »Ez a lelkesedés szerintünk örvendetes, mert minden irodalmi lángolás szent stb.« (79.). Mi azt hisszük, hogy inkább czinikus pajtáskodás a nyitja a dolognak. E fejezetnél, mely bővelkedik a polemiák ütközőpontjául válható odavetett nyilatkozatokban, úgy hogy az éles levegő bizonyosan ezen a pontján fogja a könyvet leghamarább kikezdeni, sikerültebb az utolsó szakasz, Mikszáth értékéről, arcképéről, jövőjéről. Újat ugyan semmit sem nyújt, viszont meglehetősen furcsa motívumokat kever tárgyalásába, mikor nagy írók értékelésének vezérelvei között az olvasóik számát, az íróársak szeretetét, külföldön elterjedtségüket emlegeti. »Divatja vesz-

tett, idejét múlt nagy író» (82. l.) *contradictio in adiecto*, mert a ki igazán nagy író, az felette áll minden divatnak, és mindig fog akadni, talán az izlésnek egy köziránya is, de behelyezkedő képességét el nem vesztett kritikus mindenestre, a ki őt hagyatékának újra átélése alapján igazolni fogja. Szerző többször esik könyvében az elragadtatás hangjába, de legerősebben e fejezet azon helyén, a hol *A fekete kakas* egyik jelenetét méltatja, ekképen: »A meglepett, a rajtakapott, a leleplezett gyöngédség e jelenete olyan magaslaton áll, melyre magyar prózáíró még alig emelkedett.« (87.) Ez már a dicséret értékét veszélyeztető túlzás, emlékeztet az abderaiak eljárására, kik valóban szép szobrokat oly túlmagasra helyeztek, a honnan aztán már nem lehetett jól látni őket, inkább csak hinni bennük. Mikszáth szegény író volna, ha műveiben egész sorát nem találnók a kiemelthez méltó, sőt azokat felülmúló jeleneteknek. Viszont lenézése valójában a Mikszáth politikai rajzainak, országgyűlési karczolatainak, mikor azokat akkép dicséri meg, hogy »a kedélyes politikáló magyar paraszt (!) minden éleslátása és bonhomiója benne van ezekben a kötetekben« (90. l.). Mi azt hisszük, hogy mégis az író fölényessége a legnevezetesebb bennük, melylyel eljárását alakjaival szemben úntalan pazar ajándékozásnak érezzük, s mélyükön valójában épen nem a politikával való megelégedése húzódik meg, mint inkább az a meggyőződés, hogy igazán nem a politika vinné előre a világot, hanem a művelődés, mely szegény csak annak kegyelemkenyerén él még ebben az országban. Hogy Mikszáth mint politikus épen nincs elintézve az ideális pártemberkép való bemutatásával, eléggé tanúsítják *A fekete város* bizonyos fejtegető helyei, s még inkább Roosevelttel való találkozása, melyről csak a halála utáni évben jöhetett hiteles tudósítás (Budapesti Hírlap, 1911 április 16.). Olvashattuk benne, hogy az ő »mameluk« szívében mennyire lobogott a független magyar haza eszménye, épúgy, mint a keserűség ennek évszázados meghíúsítója, a bécsi politika ellen. És már előbb írta a kassaiaknak: »Kassa a főváros, a hívők fővárosa, mert Kassán van a szent sír. S a hol a szent sír van, onnan kell várni a feltámadást.« Ily mozzanatok mellőzése szerintünk egyenesen a neki kijáró koszorúnak a kisebbre szabása. És mennyire hozzátartozott volna e mozzanaton kívül az egyéniségéről nyerendő helyes képhez annak a nyilatkozatának bevonása, melyet az ünneplések idején hitvallása mellett tett. Ezt sem abban a gyarlóbb formában mondta, a hogy az *A Mikszáth-jubileum történetében* olvasható; ez ugyanis nem vett tudomást arról a hiteles szövegről, melyet a költő szükségesnek látott e nyilatkozásáról utólag maga kiadni a hírlapokban. E beszédéből a hitéért való lelkesülés, a megvédelmezésére való készség hangzik ki, a tiltakozás a hitéletnek mint avult lomnak felfogása ellen: »Nem vagyunk holt ráczok, a kik a templom körül fekszenek s ezzel betelik örök rendeltetésük.«

Nem időztem volna ily részletekbe menően e könyvnél, ha ezt nem okolná meg az a körülmény, hogy Mikszáth műveivel kapcsolatban, tehát mintegy a Mikszáth birodalmában való leghivatottabb kalauz szerepét követelve látott napvilágot. Mondandóimat igen megrostálva adtam csak itt elé; de azt hiszem, a közlöttek után megtehetem vele

szemben azt az általánosítást, hogy egyenesen bővelkedik a helytelen nézetekben és ítéletekben, úgyhogy ehhez képest hiányai csak másodrangú bajok.

A könyv előadását egészében bizonyos kellemes, közvetlen folyamatosság jellemzi, melynek azonban többször árt a nekiáradó szóhalmozás, másrészt az eredetibb hangnak, színeknek hiánya. A hol efféle törekszik, egyenesen kudarcot vall, az ízléstelenségig vagy ürességig. Úgy látjuk, Rubinyi az előszóbeli előadás jellegét akarta megadni írásának, pedig éppen az értekező nemben van ez a legkevésbé helyén, mert itt a végsőig keresett szabatoság a fő. Magyarosságával sem lehetünk mindenütt megelégedve. Mindezek némi bizonyítására hadd szolgáljanak a következők. Az ifjú párról, mely a fővárosból a kolerát átélt Szklabonyára húzódt, olvassuk: »Boldogan éltek a megfertőzött házban, melyet dezinficiált (!) tüzes szerelmük« (14. l.). Gyulai Pálnak egyik szép, de a sok használat folytán már komikussá vedlett fordulatával találkozunk a 24. lapon: »Az író apró ujságcikkokban tördeli szét nagy lelkét.« A »sub specie aeternitatis«-t éppen elég volna egy munkában csak egyszer említeni (25, 32. l.). Bizonyos konferenciá-i túlélnkséget érzünk e fordulatában: »És tessék elképzelni még nagyobb meglepődésünket« stb. (28. l.). Igen sokszor, igazán csak az előszóbeli előadásnál tűrhető mértékben szerepel nála a *fogjuk látni, a kikre még visszatérünk, most fontosabb dolgunk lesz* s más efféle. A lövönat neki a pesti utcának »már igazán végleg lekopott alakja« (41.). Ugyanazon lapon a *becsap-hoz* is van szerencsénk, »rászed« értelemben. Vannak általában hangnemének bizonyos szélsőségei. Hol populáriszkodik, a hozzáértő olvasó számára szinte bántóan, hol meg valósággal a nagyképűség hangjába csap, roppantul hangoztatja a nagy problémákat, hogy valójában elintézetlenül hagyva őket, lépdeljen tőlük, szinte a lábujjhegyen járás tapintatosságával, tovább. A 73. lapon olvasható: »A költő is viszonzta ennek is érzelmeit.« »Nincsen egész igazságtalansága a költőnek« (értsd: van egy kis igaza), olvassuk a 90. lapon. Ugyanitt van egy hasonlata, melynek tarthatatlansága arra vall, hogy a művészi szemléleteket inkább erőlteti, semhogy birtokukban volna. Az *Új Zrinyiász* jövődó sorsán tűnődve írja: »A szép, illatos rózsza is, fájdalom, elhervad egyszer, de penész nem férközik hozzája, mert leveleit szerte viszi a szellő és illatának emlékét nemzedékek meg tudják őrizni.« Ez ú. n. hazug hasonlat, mert olyan rózsza, melynek illatán késő korok merengtek volna, bajosan termett még. Ízetlennek találjuk a könyvnek befejezéséül rakott képet is, mely a Mikszáth mennybeli apotheosisa volna. Theatralis is, meg az afféle mennyország, Isten és a költő hozzátartozói nélkül, csupán a neki örvendező előbb meghalt írotársakkal, mintha egy kissé a Borsszem Jankó ízlésében volna megkomponálva. Ott az ilyet szépen meg is rajzolják. A karének pedig a *földről* hangzik fel hozzájuk: Petőfiből énekelnek odalenn. Igazán nem közönséges bátorsága a tolnak!

Teljes elismerést érdemel a könyvnek bibliographiai függeléke, mely mindazt felöleli, a mi Mikszáth műveiből a jubiláris kiadásban és a *Hátrahagyott iratok* 18 kötetében nem található.

Összegezve: a Mikszáth-adalékoknak kellő fel nem használása, a helytelen ítéletek, az írónak jelentéktelenségeknél elidőzése, s nem minden erejéből a lényegesre irányulása — ezek a legfőbb okok, melyek miatt nem állhatunk be e könyv dicsérői közé.

DR. VÁRDAI BÉLA.

Kéky Lajos: Tanulmányok Arany János epikájáról. Budapest, Franklin-Társulat, 1917. (Olcso Könyvtár.) K. 8-r. 123 l. Ára 1'50 K.

Az Arany-centennarium alkalmából megjelent munkák közül, Négyesy Lászlónak remekbe írt, de a tanuló ifjúság számára készült, tehát más megbírálás alá eső Arany-életrajzán kívül, egyike a legbecesebbeknek Kéky Lajos tartalmas füzetkéje, melyben Arany epikájáról szóló négy tanulmányát gyűjtötte össze. Ez essayk mindegyike kimagaslik az elég tekintélyesnek mondható s az utolsó évtizedben nagyon föllendült Aranyirodalomból. Nemcsak mert művésziesen megírott dolgozatok, hanem mert részben már elkoptatottnak látszott tételekről mondta el bennük írójuk maradandó értékű megállapításait.

Kéky a XIX-ik század magyar epikájának legjobb ismerői közé tartozik; aethetikai ízlése írói tehetségének egyik legkiválóbb vonása; széptani képzettsége a legnagyobb mester iskolájából került ki; stílusa is Beöthy előkelő tónusán csiszolódott és alakult ki. Ez ünnepi évben mint a leghivatottabb szólal meg tehát, hogy a legnagyobb magyar epikust méltassa s így, összegyűjtve adja négy dolgozatát, melyek mindegyike írójának kiváló sajátosságait mutatja.

A legbecesebb s a legterjedelmesebb is az első közöttük. *Arany János elbeszélő költészetét* méltatja annak — és Aranynak — fejlődése szempontjából. Előzményeiül Vörösmarty *Tündérvölgyét* és Petőfi *János vitézét* jelöli meg s új mozzanatként e kettő kapcsolatára is rámutat. Ez előzmények után lép föl Arany, a kinek költői pályáját a szabadságharczczal két részre osztja mind külső körülményeit, mind belső, lelki világát tekintve: egyrészt, mert munkái eladdig a szívében viruló tavaszról, lelke derűjéről, életbizodalmaról, vágyairól — azontúl belső vívódásairól tesznek tanuságot; másrészt, mert a szabadságharczot követő idők alkotásai a magyar és a világirodalom remekeinek tanulmányozásából is leszűrődött fejlődést mutatnak. Épen ezért az első, rövid korszakot talán helyesen nevezném Arany naiv korának. Alkotásainak kristálya e korszakból a *Toldi* s a *Toldi estéje*. A népiesben gyökerezdő s lelki alkatának megfelelően kialakult epikus tehetsége e művekben szakít a régi hatlábú eposz modorosságával s teremti meg a modern magyar epikát. Minden más igazi remeke a második korszakból való, a melyből Kéky éles vonásokkal mutatja be Arany fejlődését: a párhuzamot, melyben a subjectiv élmények az epikus tehetséggel viaskodva is, remeket szülnek, a hatásokat, melyekkel a világirodalom remekei s a magyar epikusok sora fejlődését úgyszólván irányították, s e hatásokon belül fejlődésének kialakulását. Művészi öntudatossága, lelki ismeretessége volt a vezető fonala. Epikai stílusa, költői felfogásának

mélyülése, műformáinak szabotossága, tragikus érzése, a kor lelkével való kapcsolata, legjellemzőbb nemzeti érzésünk kifejezése azok a mélyebb szempontok, melyekben Arany öntudatos művészete önmagát mindegyre kimagaslóbban mülja felül, hogy mint fejedelem, mint a legnagyobb epikusok egyike fejezze be alkotásai sorát.

A második dolgozat — *Arany pályakezdése* címmel — azokat a szétszórt s már-már elmosódó nyomokat keresi fel, melyek Arany első költői munkásságából ismeretesek. E dolgozat kapcsán az Arany-jubileum alkalmából rá kell mutatnunk arra a nagy mulasztásra, melylyel az irodalom Arany emlékének még mindig, szinte kegyeletlen nemtörődömséggel tartozik: értem össze nem gyűjtött műveinek kiadását. Szó volt róla, hogy a M. Tud. Akadémia e centennariumra egy teljes, kritikai Arany-kiadással lepi meg a nemzetet s a kutatókat. Kétségtelen ugyan, hogy ez a mai viszonyok közt, a háború folyamán nem volt kivihető,¹ de miként Kemény hátrahagyott műveivel, épúgy lehetséges lett volna Aranyéiból is egy vaskos kötettel az eddig legteljesebb kiadást megszerezni. Politikai cikkei, novellái, novella-fordításai, azóta elszórtan megjelent levelei, töredékei, a Shakespeare-fordítások bírálatai, tréfás költeményei stb. dús anyagot adtak volna hozzá — és bőséges alapot ez a dolgozat, melyben Kéky az ifjúkori kísérletekről, a »pályakezdésről« számol be. Ezek egyik-másika is tudvalevőleg megvan, ha csak másodkézből is és ezért talán nem betűhíven. A legbecsesebbjeivel — a két novellával — Kéky bővebben foglalkozik is. Nem látjuk megemlítve Arany vígjátékát, melylyel az Akadémia egyik pályázatán is résztvett, s melynek kéziratát valószínűleg főtitkár korában megsemmisítette.

A következő dolgozat, *Petőfi János vitézének hatása Arany Toldijára*, pályamű volt s az Akadémia 1913. évi Lehr-pályázatán pályadíjat nyert. Több más, azóta napvilágot is látott, érdemes dolgozat közül is messze kivált, alapos, szerzőjéhez, témájához egyaránt teljesen méltó munka. Tárgyával közvetlenül kapcsolódik az előbbihez: a pályakezdés után Toldi létrejöttének körülményeit világítja meg a János vitéz hatásának szempontjából. Rámutat Petőfi és Arany egyéniségének közös vonásaira is s arra, hogy a demokratikus célzat s a népies hajlam miként érvényesül művük megalkotásában, jelesen, miként ad Petőfi példát Aranyknak s miként bátorítja őt öntudatlanul is a Toldi megírására. Ez elvi megállapítások után a részletekre is kiterjed s az előadásban is talál egyező mozzanatokot.

Az utolsó magyar cz. rövidebb essay a nagykorúsi évek egy méltatlanul mellőzött, nagyobb figyelemre érdemes töredékével foglalkozik, »Arany pályájának egyik legmélyebben megható hagyatékával«. Jelentős alkotásnak készült, legkiválóbbjai egyikének. Nem bírta, belefáradt. Kéky megállapítja, hogy így is frissen áradó, plasztikus képekben leggazdagabb munkája Aranyknak, az elbeszélő hang közvetlensége, heve,

¹ Az előmunkálatok azonban serényen folynak, s a kiadás anyagának legnagyobb részét a megbízott kiadó (Voinovich Géza) összegyűjtötte és sajtó alá rendezte, sőt a magyarázó jegyzetek is készen állnak. *Szerk.*

szinte líraisága szintén páratlan. Ebben talán Byront követi, a mint hogy Byron rövidebb verses novelláinak modorában tervezte is e költői elbeszélést. S ha a másik, igazábban byroni alkotásnak, a *Katalinnak* nincs is irodalma még (Gyulai Ágost értekezése az egyetlen, a mely részletesen foglalkozik vele), párját, e töredéket Kéky teljes alapos-sággal méltatja. Létrejöttének belső és külső körülményeire részletesen kiterjed s tisztázza azt is, hogy miért maradt a mű töredékül.

A négy, ismételjük, külön-külön is rendkívül becses dolgozat értékét fokozza, hogy az Arany elbeszélő költészetéről szóló irodalom bibliográfiáját fűzi hozzá.

GALOS REZSŐ.

Magyar irodalomtörténeti tárgyú doktori értekezések 1916-ban.

1. *Gondán Felicianán: A középkori magyar pálos-rend és nyelvelmélei.* (Festetich- és Czech-kódex.) Pécs, Taizs J. 1916. 8-r. 142 l.

Volf György, Horváth Cyrill és Katona Lajos alapvető, irányjelző kutatásai után érkezett az ideje, hogy kódexirodalmunk története nagyobb, összefoglaló monographiákban földolgozásra kerüljön. Ez két irányban történhetik: egyrészt szerzetesrendek, másrészt műfajok szerint. Véleményem szerint az elsőnek meg kell előznie az utóbbit: előbb tisztázni kell az egyes rendek körébe tartozó kódexek összetartozását és közös származásukból eredő szellemi irányát, csak ennek alapján lehet az egyes műfajokban uralkodó és azokat alakító áramlatokat teljesen tisztázni és kellőképp megvilágítani. Gondán az első irányt választotta: a pálos-rend szerepét akarja megrajzolni legrégebb irodalmunkban. Munkájához nagy készültséggel s az eddigi irodalom alapos ismeretével fogott hozzá. A két kódex létrejöttét beleilleszti a pálos-rend magyarországi történetébe s részletesen fejtegeti a könyvek tulajdonosának, Kinizsiné Magyar Benignának, életrajzi adatait. Csak ilyen gondos, minden apróságra kiterjeszkedő figyelemmel sikerülhetett végkép tisztázni a két kódex szoros összetartozását s így azt, hogy a Festetich-kódex is kétségtelenül pálos eredetű. Néha azonban módszerében túlságosan aggodalmas s olyan állításokat is támogat fölös adatokkal, melyek eddig is nyilvánvalók voltak. Bizonyos volt eddig is, hogy a Czech-kódexeket Kinizsi vázsonyi kolostorában írták, ezt pedig a törökverő hős maga alapította a *pálos-rend* számára. Gondán buzgóságában még annak bizonyítására is vállalkozik, hogy ugyanekkor Vázsonyban Kinizsinek nem volt más kolostora, a hol a kódexet írhatták volna! Ugyanilyen fölösleges munka a rengeteg sok könyvidégetés. Meg tudjuk becsülni a pontos és megbízható jegyzetek értékét, kivált philológiai értekezésben, de az már szinte komikus, ha egy közhasználatú bibliai kifejezéshez vagy képhez odateszi a megfelelő szentkönyv fejezet- és szakaszszámát. Ebben csak Karl Lajos múlja fölül szerzőnket. — A munka legértékesebb része a két kódex részletes forráskimutatása. Már régibb kutatásokból tudjuk a két kódex hymnusainak, bűnbánó zsoltárainak, legtöbb imádságának eredetét. Gondán most kimutatja az egykorú Nagylaki-féle breviáriumból, hogy a Festetich-kódex javarészt az *Officium*

B. M. V. fordítása, a Czech-kódexben pedig megvan az O. B. M. V. *in Sabbato vesperae*-je. Meg kell jegyeznünk, hogy ez időben még a breviárium nemcsak a papok magánhasználatára készült, hanem karimádságokat is tartalmazott, melyben a világi hívők is résztvettek. E breviárium segítségével megállapítja továbbá Gondán, hogy a két kódex néhány hiányzó lapja magukból a többi szövegrészekből és egymásból kiegészíthető. — A »különös rész« szövegösszehasonlításaiban legnagyobbbrészt közli a latin eredetit, gondos nyelvi és stilisztikai fejtegetésekkel kapcsolatban, sajnos, néha egy Tömb Szilárd kicsinyeskedésével. Végül a többi kódexeinkkel való összevetés arra a meggyőződésre jutatta, hogy ha e kódexek másolatok is, az összes részek fordítója és összeállítója pálos szerzetes volt.

2. Szerecz Alajos Imre: *Kódexeink párhuzamos szentírási töredékei*. Budapest, Franklin, 1916. 8-r. 175 l.

Szerecz a másik irányban indult el s a kódexeinkben elszört számtalan kisebb-nagyobb szentírási töredéket, idézetet, imádsággá vagy más liturgikus célra földolgozott részletet gyűjtötte egybe óriási szorgalommal. Bármennyire jelentéktelennek s pusztá anyaggyűjtésnek látszik is első pillanatra munkája, mégis fontossága nyilvánvaló. S meg kell adnunk, tisztán látja föladatát s azt részletesen kifejti munkája bevezetésében (*A magyar egyház és a szentírás*). Kétségtelen ugyanis, még ha meg se támogatná egyháztörténeti adatokkal, hogy a magyar egyháznak kezdettől fogva szüksége volt bibliafordításra vagy legalább a szentírás azon részeinek átültetésére, melyek a szertartásokon naponként kellene. Kérdés, nem lehetne-e régi kódexirodalmunk szentírási töredékeiből egy ősi, XI. vagy XII. századi magyar biblia meglétére legalább következtetni. Itt azonban mindjárt oly nehézséggel állunk szemben, melylyel szerzőnk nem vetett számot. Tekintetbe kell vennünk, hogy ránkmaradt kódexeink nagyrészt igen késő korból származnak, leginkább a XV. sz. végéről vagy a XVI. elejéről valók. De tegyük föl, e nagy időbeli különbség eloszlik azzal, hogy e javarészt másolt kódexek sokkal régiebb eredetiekre mennek vissza, továbbá az egyházban uralkodó szigorú konzervativizmus hosszabb időn át is változatlan épségben tart meg egy ilyen szellemi terméket — fölmerül egy másik nehézség, t. i. a magyar egyház kialakulásában sokáig igen különböző eredetű, idegen befolyások uralkodtak, melyek ellentétes szellemi irányokat, eltérő szertartásokat hoztak magukkal. Ha ezek az ellentétes áramlatok — tegyük ismét föl — a XII. sz. folyamán végkép egybeolvadtak, s a magyar egyház akkor már teljesen egységessé lett: megjelennek a különböző szerzetesrendek, melyek ismét különféle szellemmel különféle célok megvalósítására törek-szenek, s tudjuk, sokszor eltérő szertartásokat is honosítottak meg. Azért hibája Szerecz fejtegetéseinek, hogy figyelmen kívül hagyta kódexeinknek egyes szerzetesrendekhez való tartozását, s gyűjtését nem e szempontból csoportosította. — De térjünk rá Szerecz fejtegetéseire. Előbb különféle alapon osztályozza a szentírási kisebb-nagyobb részeket, majd a tüzetesebb tárgyalásban két főcsoportot különböztet meg: 1. önálló

szenitírási töredékek, melyek akár mint imádságok, akár mint liturgikus részek szerepelnek; 2. kisebb töredékek, idézetek a szent könyvek egymásutánja sorrendjében. — Az első csoportból a legértékesebb eredményt a *passiók* adják, melyek között lényeges eltérést nem talál. Ezek az aggodalmasan hű, szinte szolgál fordítások arra a föltevésre indítják, hogy »a magyar evangéliumi passiók már nagyon korán megrögzítették nyelvüket. A liturgiának ugyanis már az első időkben szüksége volt rájuk.« Másik fontos eredménye, hogy a Döbrentei-kódex s a vele rokonságot mutató kódexek szorosabb összetartozásra vallanak a Müncheni-kódex-szel, ez pedig nem lehet véletlen találkozás, »hanem legalább a passiókra nézve közös mintán alapuló lényeges összefüggés«. Ez annál föltünőbb, mert később a kisebb töredékek vizsgálatánál azt a negatív megállapodást olvassuk, hogy a Husszita biblia már csak szelleménél fogva sem lehetett hatással többi kódexeinkre. — A passiókkal ellentétben a nagyon kedvelt s elterjedt zsoltárfordítások semmiféle összetartozásra nem vallanak, a mint azt már Boros Alán értekezéséből tudjuk (*Zsoltárfordítás a kódexek korában*, 1903.). Szerecz nem is terjeszkedik ki behatóbban e tárgyra, hanem csak arra szorítkozik a későbbiekben (157. l.), hogy ezt az eltérést megmagyarázza: a passiók és egyéb egyező prózai töredékek közszükségletet elégítettek ki s a nyilvános használatra valók voltak, »ellentétben a pszalmusok fordításával, a melyet elszigetelt és magánosok — kizárólag laikus emberek — célját szolgáló jelenségnek kell tartanunk«. Ez így kissé egyoldalú; a zsoltárok is nagy szerepet játszottak a nyilvános szertartásokban, s ugyanolyan »általános szükség« mozdította elő rendkívüli elterjedésüket, mint más szenitírási fejezetekét. Én az eltérést inkább akként magyaráznám, hogy a zsoltárok már természetüknél fogva elsősorban éneklésre voltak szánva, s a régi barátfordítónak ezt akkor is éreznie kellett, mikor prózában adta vissza őket; s valóban bizonyos költői alakításra való törekvés lépten-nyomon észlelhető rajtuk. Ez magyarázza nagyobb eltérésüket; míg a prózai töredékek egyezése más tényezőknek köszönhető: egyrészt az akkori prózai szókincs szűkebb s egyöntetűbb volt, másrészt a pontos, hű fordítás szinte dogmaszerű követelményként nehezedett az íróra. — A kisebb töredékek *Eredmények cz. összefoglalása*, sajnos, nem sok pozitívumot tartalmaz: 1. Hogy »kódexeinkben egy-két idézet alakjában úgyszólván az összes szenitírási könyvek szerepelnek« — egészen természetes a bibliának a régi irodalomban való alapvető jelentőségénél fogva. 2. Hogy a Husszita biblia és a kései Jordánszky-kódex nem volt nagyobb hatással irodalmunkra — negatívum. 3. »Számos töredék ugyanazon változatlan alakjában olyan kódexekben szerepel, a melyeket sem szerzőjük vagy leírójuk, sem koruk közössége nem fűz össze« — igen fontos eredmény, de a lehető legáltalánosabb, minden részletezés, osztályozás, egyes típusok föllállításának kísérlete nélkül szűkölködik. 4. A Döbrentei, Székelyudvarhelyi, Érdy, Érsekújvári kódexek (mind XVI. századi) lectionarium-jellegű részeinek összefüggése, továbbá a passiók és egyéb töredékek egyezése még nem elegendő ok arra a következtetésre, hogy »a magyar egyháznak nem sokkal azután, hogy a vég-

leges szervezése befejeztetett, volt már olyan szentírásfordítása, a mely a pasztoráló egyháznak kezében elsősorban a hívek lelki szükségleteit szolgálta. Ezt az időt »mindenesetre a XII. századba« teszi. — Itt először szükséges lett volna kimutatni pontos nyelvi és stilisztikai kritériumok alapján, hogy az egyező részek nyelve a korabelihez képest avult, s annál körülbelül négy századdal idősebb, másodsor az egyes kódexek közti kapcsolatokat nemcsak tartalmi, hanem leszármazási szempontból is behatóbban meg kellett volna állapítani. — A munka legnagyobb fogyatkozása a szorosabb nyelvészeti vizsgálat teljes hiánya, pedig itt a pusztán irodalmi összehasonlítás nyilvánvalóan nem elegendő. A szerzőt így csak rendkívüli szorgalmáért és szinte teljes anyaggyűjtéséért dicsérhetjük. De földadatában csupán a legáltalánosabb körvonalakig jutott el: a nyelvészeti kutatás van hivatva arra, hogy ebből a gazdag anyaghalmból megfoghatóbb és értékeesebb eredményeket hozzon napvilágra.¹

3. Szepessy László. *Tóth Ede népszínművei*. Budapest, 1914. Rovó Aladár. 8-r. 128 l.

E monographiának törzse s egyszersmind legértékesebb része Tóth Ede műveinek részletes, körültekintő, szinte teljesnek mondható anyaggyűjtésen alapuló elemzése. A Bayertól eltanult, de túlzásba vitt módszerrel, főként az egykorú lapok kritikái alapján, kiterjeszkedik az egyes színművek meséjére, szerkezetére, jellemeire, nyelvére, hatására, előadására, sőt még a zenéjére és rendezésére is! Annyira ragaszkodik az akkori napilapok adataihoz, hogy az egyes darabok meséjét belőlük veszi át. Egészen fölösleges azonban s helytelen, hogy az egykori napilapok bírálatainak legsülettelebb ötleteit is komolyan veszi s képes velük hosszas polemia bocsátkozni. Nem volna helyesebb ezeken hallgatagon elsiklani és csak komolyabb, számbavevésre föltétlenül érdemes fejtegetésekre kiterjeszkedni? Vagy csak olcsó babért akar magának szerezni Szepessy azzal, hogy e szükségszerűen hevenyészve készült, fáradt agyvelők hirtelen éjjeli munkájának termékein szellemi fölényét éreztesse? A tüzetes részt megelőzi és követi, mintegy keretképen az egész magyar népszínmű fejlődésének vázlatos története. A bevezető résznek az a főhibája, hogy főképen adatokat s neveket halmoz össze (Csokonai így is kimaradt), a helyett, hogy csupán a fejlődés főirányait jelölne ki s körvonalozná; a befejező rész ettől a hibától ment, itt valóban a főbb és útjelző mozzanatok kerülnek előtérbe. Véleményem szerint azonban a népszínmű fejlődését s annak lehetőségeit tévesen ítéli meg. Szerinte a selejtes népszínművek áradata a hatvanas években »a kritikusok theoriáit

¹ Alig néhány napra, hogy e bírálatot a nyomdába küldöttem, megjelent a M. Ny. márcziusi számában Mészöly Gedeon értekezése *Legrégibb bibliafordítóinkról* (II. folyt.), mely nemcsak hogy teljesen igazolja a bíráló utóbbi állítását, hanem Szerecz »Eredményei«-nek nagy részét is halomra dönti. Bizonyos tehát, hogy a Husszita biblia, eretnek volta ellenére, nagy hatással volt későbbi kódexirodalmunkra, a mint ezt a passiókkal kapcsolatban Szerecz is kénytelen volt elismerni.

is összegabalyította. Még Salamon Ferencz se tud tisztán eligazodni, mikor egyszerüen a vígjáték szűk körét szabja ki a népszínműnek«. Később is szemére veti Salamonnak, hogy ő »sem volt tisztában a népszínmű elméletével«. Szepeßy ugyanis Janovics Jenővel együtt a népdramában látja a magyar népszínmű jövőjét s még lehető fejlődésének irányát. Pedig Salamon Ferencz igen világosan, igen éleselméjűen és igen logikusan kifejtette magából a népszínmű természetéből, hogy a népdrama vagy tragédia teljesen elhibázott alkotás, s a népszínmű igazi, életrevaló alakja a népies vígjáték és bohózat. S vajon a fejlődés nem neki adott-e igazat? Tudott-e a népdrama akár nálunk, akár külföldön azóta valaha boldogulni? A magyar népszínmű története a legvilágosabban mutatja ez irányban a helyes ösvényt. Szigeti *Vén bakancsosa* óta Gárdonyi *Boráig* és Móricz Zsigmond *Sári biró*jáig Tóth Edén, Csepregbyn keresztül nem ez a műfaj aratott-e igazi és megérdemelt sikereket? *A falu rossza* nem emelkedik-e ki magasan többi inkább drámaszerű testvérei fölé? *A piros bugyelláris* nem sikerültebb-e, mint a drámaibb *Sárga csikó*? Gárdonyi *Fehér Annája* s a hozzá hasonló, balladákból (a műfaji immanens törvények teljes félreértésével) átgúrt népdramák nem teljesen elhibázott alkotások-e? Annyira vak Szepeßy a fejlődésnek ezen önmagát igazoló menetével szemben, hogy ilyeneket képes mondani: »Természetesen egyszerre nem tudott (a népszínmű) népdramává fejlődni. Egyelőre még az átmeneti fokozatnál tart ez irány: *a népies vígjátéknál*.« Szóval, mégis Salamon Ferencznek van igaza. Azóta eltelt vagy félszázad, de hol van a népdrama? Mindezzel azonban nem akarom kisebbiteni e különben derék kis könyvecske értékét, megérdemli a dicséretet.

KIRÁLY GYÖRGY.